

УДК 21/29.275

Рашадат Г. Я.,
диссертант кафедри «Філософія
і соціальна робота», Нахичеванський
Державний Університет
(Азербайджан, Нахичевань),
matlabm@yandex.com

ФІЛОСОФІЯ КОНЦЕПЦІЇ УСТОЙЧИВОГО РОЗВИТТЯ

Аналізується філософська сутність концепції устойчивого розвитку. В першу чергу устанавлюються соціально-історичні фактори, що викликають необхідність створення концепції устойчивого розвитку. В статті також аналізуються і порівнюються визначення, дані поняттю устойчивого розвитку, з метою виявлення його філософської сутності розкривається діалектика категорії розвитку. Одночасно, увага акцентується на тому, що устойчиве розвиток має комплексний характер і є новою моделлю світогляду.

Ключові слова: устойчиве розвиток, діалектичне протиріччя, природні потреби, природні ресурси, ноосфера.

(стаття друкується мовою оригіналу)

XX століття в історії людства суттєво відрізняється від всіх попередніх епох по драматичності подій, що відбуваються в ній. До таких подій можна віднести наступні: дві світові війни; встановлення тоталітарних режимів; криза ідеалів прогресу, раціоналізму і гуманізму; великі економічні катастрофи; стрімке технологічне і небачене раніше зростання промислового виробництва; ядерна загроза (створена людським розумом для служіння людям з добрих мотивів); глобальний екологічний криза, причини виснаження природних ресурсів і перетворення в джерело загрози і т.д. Уже з другої половини XX століття сила озброєної сучасними технологіями економіки починає перетворюватися в створювальну і руйнівну силу. Створюється поняття, що природні ресурси нескінченні і відновлення їх самих тривалий процес. В разі продовження такого економічного зростання, людство неминуче зіткнеться з глобальним соціальним, економічним і екологічним кризом. В результаті людство залишається перед необхідністю формування нових економічних моделей, здатних подолати кризу. Концепція устойчивого розвитку є одним з таких моделей.

Номинальний аналіз вищевказаних кризових ситуацій дозволяє класифікувати їх в загальному вигляді, як результат відносин «природа – людина». Однак слід особливо відзначити, що виникнення цих відносин під кризову ситуацію сталося не в XX столітті.

Нарушення стійкості відносин «природа – людина» має давню історію. Припускається, що приблизно 12 тисяч років тому в кінці епохи плейстоцен племена мисливців і збирачів серйозно виснажили природні ресурси. В результаті саме їх діяльності зникли деякі види великих млекопитаючих, що були джерелом їжі в частині мамонтів, великі левовидні, волосаті носороги і інші представники мегафауни.

В наступні тисячоліття, в частині після винайдення плужного землеробства експлуатація навколишнього середовища прийняла ще більш інтенсивний

характер: вирубувалися ліси, земля піддавалася ерозії і т.д. Розвиток суднобудування обумовило більш жорстку вирубування лісів.

В новій епоху відбувається демістифікація природи, т.е. вона сприймається вже як сукупність безжизненних об'єктів. Наприклад, відомий французький філософ Рене Декарт в своїх працях розповідає про принципові відмінності між об'єктами природи. Твори Адама Сміта поклали початок сприйняттю економіки як незалежної сфери діяльності. В дійсності, все це в початку мало позитивні результати. Так, розвиток промислового виробництва в XVII – XIX століттях сприяло задоволенню потреб багатьох людей, швидкому зростанню населення планети (в 1750 – 1800 роках населення планети зросло з 760 мільйонів до 1 мільярда). Однак недовго після, екстенсивний економічний зростання продемонстрував свої негативні наслідки. Вилучення саме цих негативних факторів викликало в житті концепцію устойчивого розвитку.

Існують різні підходи до сутності концепції устойчивого розвитку. З дня появи поняття «устойчиве розвиток» отримало різні визначення, і цей процес продовжується по сьогоднішній день. Перше визначення поняттю «устойчиве розвиток» було дано в доповіді під назвою «Наше загальне майбутнє», підготовленою під керівництвом госпожи Брутланна: «Устойчиве розвиток – це таке розвиток, яке задовольняє потреби сучасного, але не залишає під загрозою здатність майбутніх поколінь задовольнити свої потреби. Воно складається з двох основних понять:

– поняття потреб – в частині, потреби, першої ступеня важливості, необхідні для бідних шарів населення;

– поняття обмеження – обумовлене станом технологій, здатних задовольнити сучасні і майбутні потреби навколишнього середовища і організацією суспільства» [1, с. 50].

Запропоноване комісією госпожи Брутланн визначення хоча і було прийнято більшістю, але вказувало більше на стратегічні цілі, ніж конкретні шляхи для практичної діяльності. Саме по цій причині поняттю «устойчиве розвиток» продовжують давати різні визначення і по сьогоднішній день. Якщо в 1989 році поняттю дали приблизно 30 визначень, то в сучасне час їх більше 100 [2]. З метою визначення змісту поняття «устойчиве розвиток» необхідно розглянути і інші визначення, дані різними дослідниками.

Згідно з думкою російського дослідника А. Б. Вебера визначення «визначено для позначення соціального розвитку, не руйнівного природних умов існування людського роду» [3, с. 1058]. А. Б. Вебер вважає, що дана концепція виникла як реакція на глобальний промисловий криза, пов'язаний з виснаженням природних ресурсів, погіршенням стану навколишнього середовища і поляризацією багатства і бідності в світі. З іншого визначення слід, що «устойчиве розвиток таке розвиток людства, при якому потреби сучасних поколінь задовольняються без нанесення шкоди майбутнім поколінням; це також є

сбалансированным управляемым развитием общества, которое обеспечивает устойчивый прогресс, без разрушения своих естественных устоев» [4, с. 1068].

Разнообразие данных понятию устойчивое развитие определений не может быть объяснено только субъективными причинами. Это связано в первую очередь тем, что понятие «устойчивое развитие» применяется на различных сферах деятельности человека. Следовательно, данные определения имеют различные оттенки и комментируются по-разному в зависимости от особенностей сфер, где применяется эта концепция. Возникает потребность этимологического анализа понятия «устойчивое развитие». Известно, что данное понятие является переводом английского словосочетания «sustainable development», но слово «sustainable» переводится еще как «долгосрочный», «неразрывный», «стабильный», «сбалансированный». А на русский язык этот термин переводится как «устойчивый». Слово «устойчивый» (на азербайджанском языке «dayanıqlı») на азербайджанском языке составляет противоречие со словом «развитие». Так как, развитие требует выхода системы, где происходит из сбалансированного состояния, т.е. нарушения ее устойчивости. Именно с этой точки – зрения мы считаем, что перевод «устойчивое развитие» является наиболее правильным. Просто, установление сущности данного термина требует в целом проведения его философского анализа.

Многие исследователи рассматривают устойчивое развитие как закон Вселенной. Этот закон принимается как фундаментальное свойство всех происходящих во Вселенной процессов и событий: динамическое равновесие характеризует существующее соответствие между стабильностью и изменчивостью. Говоря иными словами, все, существующее в действительности предметы стабильны не сами по себе, а в отношении совокупности изменений или наоборот, изменчивость предметов и событий отражает стабильность бытия. Так как, в действительности, процесс изменения является проявлением устойчивой (конкретной) субстанции.

Здесь необходимо также провести философский анализ категории «развитие». Известно, что «развитие – это необратимые качественные изменения... ростом упорядоченности и сложности объекта, оно может быть прогрессивным и регрессивным, в случае деградации, разрушения объекта» [5, с. 285]. Следовательно, развитие может происходить двумя, противоречивыми друг другу путями: изменчивость и стабильность, хаос и порядок, революция и эволюция. В этих двух моментах, когда развитие находится в состоянии единства и борьбы, устойчивое развитие направляет основное внимание эволюции, гармонии и направленности изменений. В противовес хаосу и катастрофе, для такого развития характерно порядок и безопасность структур, продолжение жизни и самозащита. Таким образом, устойчивое развитие является созидательной эволюцией данной системы и любые изменения, происходящие внутри системы, не выводят ее из состояния динамического равновесия.

Сказанное выше более ясно проявляется в диалектической концепции развития. Как известно, основным принципом диалектической концепции является принцип противоречия. Под диалектическим противоречием подразумевается отношение сторон

развивающегося объекта, которые одновременно и включают и исключают друг друга. А это в свою очередь, показывает гармонию противоречий. Понятие гармония выражает диалектику устойчивого развития. Согласно древнегреческому философу Гераклиту, гармония это внутренняя связь, тайное соглашение, точнее равновесие и образуется из неослабевающих взаимных отношений противоречивых сил. Гераклит, символизирующий самый общий миропорядок (космос) приводит в пример реку («panta heya»), которая выражает два противоречивых аспекта бытия: изменение и стабильность предметов. Значит, река, которая само по себе остается неизменной, должна продолжать течь. А это показывает, что все предметы остаются идентичными самим себе и одновременно находятся в состоянии постоянного изменения, точнее, отражают единство противоречий. Тайная гармония предметов (в самом общем понимании) является божественным порядком и недопустимо его нарушать. В противном случае, справедливое возмездие неизбежно. В философии Гераклита, как и во всей древнегреческой философии, господствует понятие космической справедливости. А космическая справедливость «предотвращает полную победу одной стороны в борьбе противоречий» [6, с. 57].

Будучи космический принципом, справедливость отражает как равновесие, так и мерило всего сущего. Нарушение этого мерила недопустимо, иначе наказание неизбежно. Справедливость, понимаемая как закон измерения, является неразлучной характеристикой космического порядка. По нашему мнению, социальная сущность закона измерения отражает степень изученности рациональных потребностей человека. Здесь можно сделать такое заключение, что проблема устойчивого развития общества и есть на самом деле проблема справедливости.

Следовательно, закон устойчивого развития является одновременно законом космической справедливости. В действительности в мире или выражаясь словами К. Маркса «в первичной природе» господствует равенство и гармония. А это в свою очередь, обеспечивает существование в ней порядка и справедливости. Этот справедливый порядок не никогда может измениться. Согласно древнегреческому философу Анаксимандру предметы наказываются за несправедливость, согласно «порядку времени» [7, с. 118]. Однако общество, где человек существует и живет неустойчиво, негармоничное и несправедливое. Между человеческим обществом и космическим порядком существует серьезная дисгармония. Необходимо гармонизировать человеческое бытие, свести его с космическим порядком, огромной динамикой природы. Следовательно, для устойчивого развития общества необходимо утвердить гармонию, как внутри общества, так и в отношениях общества и природы. В докладе, составленном под руководством господжи Брутланна, отмечено: «стратегия устойчивого развития направлена на торжество гармонии между людьми, обществом и природой» [1, с. 68].

Согласно принципам, отраженным в упомянутом докладе, под устойчивым развитием общества подразумевается сбалансированное во всех возможных отношениях развитие. Понятно, что такое развитие невозможно без принципа справедливости. Новый подход к отраженной в концепции проблеме нового миропорядка

связан с пониманием места и роли справедливости в историческом процессе. В подразделе доклада под названием «Справедливость и общность интересов» сказано: «наша неспособность признать и принять концепцию общих интересов, необходимой для процесса устойчивого развития является результатом равнодушия в отношении к экономической и социально справедливости как внутри страны, так и между странами» [1, с. 55]. Историческая практика показывает, в обществах с не установившимся принципом справедливости невозможно добиться устойчивого развития. Одним из характерных особенностей концепции устойчивого развития является то, что забота о справедливости включает в себя также будущие поколения.

При философском анализе концепции устойчивого развития часто обращаются к учению о ноосфере русского исследователя В. И. Вернадского. Для этого определяется принцип «искусственно устроенное ноосферное развитие общества». Ноосферогенез комментируется как переход к управлению, способствующему контролировать и регулировать всю деятельность людей и все производственные единицы в социальном пространстве. Однако здесь требуется внести ясность в понятие «ноосфера». Говоря о ноосфере, В. И. Вернадский подразумевал сферу разума, планетарный аналог коммунизма, гармоничное слияние природы и общества, торжество разума и гуманизма, науку, общественное развитие и единство государства, мир, где верой в огромную силу науки в не будет оружия, войн и экологических проблем. Вернадский считал, что для усвоения природы и равного распределения богатств, связанного с пониманием и единства и равенства всех людей необходима плановая и единая деятельность, что имеет важное значение для человечества [8, с. 104–105]. Можно сказать, что общество отождествляется с огромной машиной, управляемой по принципу тотальной рациональности. А проблема устойчивого развития сводится организационно–техническому вопросу, идеальной организации общества. Эта техническая концепция фактически устраняет границы между гипотетической демократией ноосферы и уникальны технологическим тоталитаризмом.

Теория, составляющая другой вариант стратегии ноосферы, связывает переход к устойчивому развитию с массовым выходом человечества в космос. Однако такие взгляды футурологического характера и не имеют практического значения.

Для выявления сущности устойчивого развития каждого общества необходим системный подход. Так как, устойчивость (или стойкость) каждой системы означает сохранение им какого–то инварианта сущности. Значит ни одна система общества, существующие там отношения, подсистемы, одни словом. ни один имманентный целому элемент не подвергается опасности. Такое изложение устойчивого развития подходит к кибернетическому пониманию устойчивости и его математической формализации. В общем случае, т.е. при всех материальных системах, содержащих в себе живые элементы, можно комментировать это как выживание системы. При таком подходе устойчивость для цивилизации становится почти синонимом выживания.

Концепция устойчивого развития является комплексной концепцией и стремится ответить на более

острые проблемы современной эпохи. Главное внимание здесь уделяется комплексному решению социально–экологических и экономических проблем. Это сказывается также на уровне мировоззрения. Следовательно, концепция устойчивого развития, выступающая как новая модель мировоззрения, в глобальной перспективе пытается объединить социальные, экологические и экономические измерения окружающей среды. Модель направляется не на удовлетворение потребностей отдельных индивидов. Главной задачей общества становится не только уменьшение потребления ресурсов, но и изменения в структуре производства. Главной целью концепции устойчивого развития является в целом, выживание человечества и повышение качественного уровня жизни каждого отдельно взятого человека.

Список использованных источников

1. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
2. Стратегия и понятие устойчивого развития. – <http://www.ustoiichivo.ru>.
3. Вебер А. Б. Устойчивое развитие / Глобалистика: Энциклопедия. – М.: Радуга, 2003.
4. Урсул А. Д. Устойчивое развитие / Глобалистика: Энциклопедия. – М.: Радуга, 2003.
5. Философия: учебник для бакалавров. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 561 с.
6. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней. – М.: Акад. Проект, 2000. – 768 с.
7. Фрагменты ранних греческих философов. Ч. I. От эпического теокосмогоний до возникновения атомистики. – М.: «Наука», 1989. – 578 с.
8. Миркин Б. М., Наумов Л. Г. Устойчивое развитие. – М.: Университетская книга, 2006. – 312 с.

References

1. Nashhe obshhee budushhee: Doklad Mezhdunarodnoj komissii po okruzhajushej srede i razvitiju (MKOSR). – М.: Progress, 1989. – 376 s.
2. Strategija i ponjatje ustojchivogo razvitija. – <http://www.ustoiichivo.ru>.
3. Veber A. B. Ustojchivoe razvitie / Globalistika: Jenciklopedija. – М.: Raduga, 2003.
4. Ursul A. D. Ustojchivoe razvitie / Globalistika: Jenciklopedija. – М.: Raduga, 2003.
5. Filosofija: uchebnik dlja bakalavrov. – М.: Izdatel'stvo Jurajt, 2012. – 561 s.
6. Rassel B. Istorija zapadnoj filosofii i ee svjazi s politicheskimi i social'nymi uslovijami ot antichnosti do nashih dnei. – М.: Akad. Proekt, 2000. – 768 s.
7. Fragmenty rannih grecheskih filosofov. Ch. I. Ot jepicheskij teokosmogonij do vzniknovenija atomistiki. – М.: «Nauka», 1989. – 578 s.
8. Mirkin B. M., Naumov L. G. Ustojchivoe razvitie. – М.: Universitetskaja kniga, 2006. – 312 s.

Rashadat G. Ya., Ph.D. student in Philosophy and Social Work department, Nakhchivan State University (Azerbaijan, Nakhchivan), matlabm@yandex.com

Philosophy of the concept of sustainable development

The article analyzes the philosophical essence of the concept of sustainable development. In the first place, socio–historical factors are identified that call for the creation of a concept for sustainable development. The article also analyzes and compares the definitions given to the notion of sustainable development, in order to reveal its philosophical essence, the dialectic of the development category is revealed. At the same time, attention is focused on the fact that sustainable development has a complex character and is a new model of the worldview.

Keywords: sustainable development, dialectical contradiction, natural needs, natural resources, noosphere.

Рашиадат Г. Я., дисертант кафедри «Філософія і соціальна робота», Нахічеванський Державний Університет (Азербайджан, Нахічевань), matlabm@yandex.com

Філософія концепції сталого розвитку

Аналізується філософська сутність концепції сталого розвитку. В першу чергу встановлюються соціально-історичні фактори, що викликають необхідність створення концепції сталого розвитку. У статті також аналізуються і порівнюються визначення, які дано поняттю сталій розвиток, з метою виявлення його філософської суті розкривається діалектика категорії розвитку. Одночасно, увага акцентується на тому, що сталий розвиток має комплексний характер і є новою моделлю світогляду.

Ключові слова: сталий розвиток, діалектичне протиріччя, природні потреби, природні ресурси, ноосфера.

* * *

УДК 124.1:[165.61+123.11]:7.036/.038

Волинець А. А., кандидат філософських наук з естетики, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського (Україна, Чернігів), orientyr777@mail.ru

ІРРАЦІОНАЛІЗМ ТА СТОХАСТИЧНІСТЬ ЯК ФОРМИ МАНІФЕСТАЦІЇ ХАОСУ В КУЛЬТУРІ НОВОГО ЧАСУ

У чергуванні художніх стилів різні мислителі час від часу намагалися знайти загальні закономірності ритмічних змін аполлонійських та діонісійських тенденцій. Ця робота є далекою від завершення, оскільки реальний історичний процес є складнішим за будь-яку схему. Однак, очевидно, що перехідні періоди в культурі посилювали інтерес до ірраціонального в людській душі, суспільстві й світі.

Ймовірно, найбільш рішуче «повернення хаосу» відбулося в перехідний період кінця XIX – початку XX ст. Цей процес охопив все XX ст. і продовжується до наших днів.

Відмова від класичного раціоналізму в науці та філософії (зокрема, під впливом інтуїтивізму, фрейдизму, екзистенціалізму) привела до посилення уваги до його протилежності – ірраціоналізму.

«Теоретичне» дослідження Хаосу завжди доповнювалося пошуками митців-авангардистів, які намагалися трансгресивно розширити сферу художньої культури. При цьому їхню особливу увагу викликали стани психіки поза межами загальноприйнятої норми – звідси інтерес до творчості несередньовісних народів, а також дітей і божественних. На практиці така «хаотична» творчість могла досягатися одним із двох шляхів (або їх комбінуванням), а саме: 1) входженням до стану максимально можливого придушення свідомого контролю над творчістю; 2) використанням різноманітних «автоматичних» технік, які передбачають високу міру випадковості, а значить – непередбачуваності кінцевих результатів.

Паралельно з теоретичними міркуваннями велися напружені художні пошуки, результатом яких стало таке масштабне явище як модернізм (який включає в себе авангардні напрями, але не зводиться до них).

Ключові слова: Хаос, стохастичність, ірраціоналізм, випадковість, авангард.

На сьогоднішній день є малодослідженим проблематика ірраціонального підходу та використання стохастичних технік в мистецтві. Ще донедавна нові види мистецтв які зверталися у своєму творчому відображенні до волі випадковості, перетворюючи процес творчості в непередбачувану захоплюючу подію в житті глядача та самого художника. Ці молоді художні форми вже встигли викликати відчутний культурний резонанс з відповідною реакцією суспільства завдяки своїм авантюрним перформансам та імпровізаціям, тому ці напрями вимагають уваги і детального вивчення науковим товариством. Ця тема має особливе значення для теоретичної естетики через свій зв'язок з опозицією Порядку – Хаосу як загального принципу, що

виявляються в різних сферах людської діяльності, в тому числі – в художній культурі.

Проблематикою випадковості у мистецтві займалися такі дослідники як Ч. Айвз, Д. Кейдж, Г. Поттер, К. Штокхаузен, К. Шуман.

Серед дослідників, які зробили свій вклад в дослідження позасвідомого, ірраціоналістичного в мистецтві, семіотики та мімесису в контексті опозиції Порядок–Хаос, дослідники О. С. Колесник, В. Л. Круткін, Г. В. Зубко, В. В. Бичков, З. І. Альфарова, Ю. В. Юхимик та ін.

Серед мислителів, чий доробок заклав основи неklasичного підходу, традиційно називають К. Маркса, Ф. Ніцше, З. Фрейда та А. Ейнштейна, які, кожен по-своєму, дійшли до думки про релятивізм усіх знань і цінностей. Вплинули також критика розуму та понятійного мислення в інтуїтивізмі А. Бергсона та в раціоналізмі Х. Ортеги-і-Гассета.

Завданням дослідження є подальший аналіз діяльності ряду товариств та представників новітніх напрямів мистецтв, які апелюють у своїй творчості до фактору випадковості та довільності у відображенні ірраціоналізму у світобаченні митця, встановлення ролі та місця принципу стохастичності у сучасному мистецтві і його місця у розвитку культури.

Символічні зображення різного типу можна вважати такими, що відносно безпосередньо вказують на міфологеми Хаосу. Однак інтерпретація цієї міфологеми може приймати й інші, дещо більш приховані форми. Тут присутність Хаосу виявляється не в «запланованих» автором натяках, які адекватно розшифровуються реципієнтом, який належить до тієї самої культури, а в принципах структурної побудови твору. Останні можуть бути безпосередньо пов'язаними з більш чи менш відрефлектованими світоглядними настановами митця.

Щоб констатувати таке приховане звернення до міфологеми Хаосу, слід згадати його принципіві універсальні характеристики. До них належать безмежність, невизначеність, випадковість, алогічність, позаморальність. Протилежністю Хаосу виступає впорядкованість, гармонія, розумність тощо – тобто все те, що пов'язано з класичною культурною парадигмою, з аполлонійським принципом, за Ф. Ніцше.

У чергуванні художніх стилів різні мислителі час від часу намагалися знайти загальні закономірності ритмічних змін аполлонійських та діонісійських тенденцій. Ця робота є далекою від завершення, оскільки реальний історичний процес є складнішим за будь-яку схему. Однак, очевидно, що перехідні періоди в культурі посилювали інтерес до ірраціонального в людській душі, суспільстві й світі.

Ймовірно, найбільш рішуче «повернення хаосу» відбулося в перехідний період кінця XIX – початку XX ст. Цей процес охопив все XX ст. і продовжується до наших днів.

Відмова від класичного раціоналізму в науці та філософії (зокрема, під впливом інтуїтивізму, фрейдизму, екзистенціалізму) привела до посилення уваги до його протилежності – ірраціоналізму.

Серед мислителів, чий доробок заклав основи неklasичного підходу, традиційно називають К. Маркса, Ф. Ніцше, З. Фрейда та А. Ейнштейна, які, кожен по-своєму, дійшли до думки про релятивізм усіх знань